

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЮРІЯ ТИЩЕНКА ПРАЗЬКОГО ПЕРІОДУ (1923–1945)

Олександра Юркевич

*молодший науковий співробітник відділу наукової бібліографії
ЛННБ України ім. В. Стефаника*

Висвітлено обставини діяльності видавництв «Дзвін», «Видавництво Юрія Тищенка» в 1923–1945 рр.

Ключові слова: Юрій Тищенко, Прага, Львів, видавництво «Дзвін», К. Студинський, І. Калинович, Закарпаття, «Видавництво Юрія Тищенка».

The article deals with the circumstances of the activity of Publishing Houses «Dzvin», «Publishing House of Yuri Tyshchenko» during 1923–1945 years.

Keywords: Yuri Tyshchenko, Prague, Lviv, Publishing House «Dzvin», K. Studynskij, I Kalynovych, Transcarpathia, «Publishing House of Yuri Tyshchenko».

Освещены обстоятельства деятельности издательств «Дзвін», «Видавництво Юрія Тищенка» в 1923–1945 гг.

Ключевые слова: Юрий Тищенко, Прага, Львов, издательство «Дзвін», К. Студинский, И. Калинович, Закарпатье, «Видавництво Юрія Тищенка».

Представники української еміграції 1920–1940-х рр. у Чехо-Словаччині, розраховуючи на певну історичну перспективу для України, здійснювали активну громадсько-політичну та культурно-освітню діяльність, яку найвиразніше характеризує її видавнича складова, повною мірою відображаючи всі сфери життя емігрантів на означеному етапі.

Останніми роками активно розвивалися біографічний та історико-біографічний напрями досліджень з цієї проблематики, і на сьогодні маємо значний історіографічний масив з теми еміграційних персоналій. Серед них представлено низку праць про Юрія Пилиповича Тищенка-Сірого (1880–1953) — яскравого представника українського національно-культурного і видавничого руху, книгаря, бібліофіла, письменника, публіциста.

Спостерігається, однак, певна нерівномірність у висвітленні життєвого і творчого шляху цього діяча. Дотепер недостатньо дослідженим залишається празький період його діяльності — найбільш тривалий і позначений вагомими видавничими здобутками. Їх освоєння

є актуальним у контексті сучасного національно-культурного і наукового розвитку, покликаним заповнити значну часову прогалину в життєписі Юрія Тищенка.

У вирішенні цих завдань суттєвий поступ зробила Ольга Мельник публікацією комплексу епістолярних джерел: щоденника Ю. Тищенка за 1919–1924 рр. [12], матеріалів його листування з М. Грушевським (1921–1924) [11], в яких ґрунтовно висвітлила деякі аспекти біографії видавця в зазначений період.

Важливими в інформативному плані є праці Н. Миронець, зокрема — «Листи Володимира Винниченка до Юрія Тищенка (Сірого) (1919–1920)» [13], Н. Кічігіної — «З листування В. Винниченка з Ю. Тищенком» [4], І. Сахно — «Відображення громадсько-політичної діяльності В. Винниченка в його листуванні з Ю. Тищенком (Сірим)» [16].

З розряду енциклопедичних унікальною з фактологічного погляду є книга С. Наріжного, хоча присвячена в основному висвітленню культурної праці української діаспори [14]. Загальні питання еміграції та основні напрями її культурно-освітньої і наукової діяльності в ЧСР у міжвоєнний період розглянуто у монографіях С. Віднянського [3], В. Трощинського [17], М. Савки [15] та ін. На спеціальну увагу заслуговує стаття В. Маруняка «Видавнича діяльність української еміграції в ЧСР» [10].

Основною джерельною базою статті є комплекс матеріалів, що зберігається в Центральному державному історичному архіві України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові) і у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (далі — ЛННБ України ім. В. Стефаника). Доповнюють їх документи іменного фонду Юрія Тищенка з Центрального державного архіву вищих органів влади України (далі — ЦДАВО України).

Зазначені джерела і праці не вичерпують переліку матеріалів, що стосуються різних напрямів обраної теми, проте становлять вагомий історіографічний доробок, покладений в основу її опрацювання.

Нелегальна доба в житті Ю. Тищенка почалася в 1907 р. Як член Української соціал-демократичної робітничої партії, звинувачений у справі про страйк на станції Долгинцеве Катеринославської губернії, він змушений був переховуватись за кордоном, у Львові.

Львівський період, хоч і нетривалий, посідає в біографії Юрія Пилиповича особливе місце. Саме тоді було закладено основу його подальших тривалих зв'язків із Західною Україною на ґрунті партійних, видавничих справ та особистих контактів.

У Львові Ю. Тищенко знайомиться з М. Грушевським і з вересня 1907 р. під чужим прізвищем працює в київській редакції «Літературно-наукового вістника», де відбувається його становлення як видавця.

В умовах творення української державності Юрій Тищенко і Володимир Винниченко — соратники по партії, співзасновники місячника «Дзвін» і однойменного видавництва — спільно з «Українською школою» друкують у Києві, а згодом у Відні великими накладками шкільні підручники і посібники, вирішуючи таким чином найгострішу проблему початкового етапу українізації. У 1922–1923 рр. діяльність «Дзвону» було продовжено в Берліні, що ненадовго став еміграційним видавничим центром. Звідти Ю. Тищенко намагався доправити свої видання до читача, звертаючись з пропозиціями до офіційних представників України.

Проте встановлення радянської влади в Наддніпрянській Україні унеможливило реалізацію виданої продукції. Ситуацію загострила економічна криза, яка в Австрії та Німеччині сягнула апогею в 1923 р., що зрештою призвело до згорання видавничих осередків. Більшість з них, у тому числі й «Дзвін», перемістилися до Чехо-Словаччини, демократичні умови якої та прихильне ставлення до української діаспори сприяли налагодженню побуту, розвитку діяльності, розквіту талантів, становленню особистих і творчих контактів.

Чехословацький період у житті Ю. Тищенка розпочався з середини жовтня 1923 р.

Опинившись у тихій, спокійній, за його ж словами, країні, Ю. Тищенко не відразу став на твердий ґрунт. Оселився в Празі серед української колонії і влаштувався службовцем у книгарню Фердинанда Свободи. Поширював еміграційні видання, радянську періодику, шукав шляхів збуту продукції «Дзвону», робив спроби долучитися до видавничої діяльності.

Видавнича діяльність Ю. Тищенка в першій половині 20-х рр. була незначною і спорадичною. Тривав період адаптації, часом ішлося про елементарне фізичне виживання. Сподівання видавця поширити підручники в радянській Україні не справилися — велику їх кількість довелося продати на макулатуру. Всупереч очікуванням

надруковане не вдавалося в достатній кількості розповсюдити і в Галичині, передусім через труднощі, пов'язані з перетином вантажами кордонів, і через те, що видані для Наддніпрянщини підручники, перекладені почасти з російської мови, не завжди надавалися для галицьких шкіл. Не стала перспективним ринком збуту і Північна Америка.

У цей період виходять поодинокі Тищенко́ві видання під маркою інших видавництв, як, наприклад, «Леся Українка (3 нагоди 10-ліття з дня її смерті 1913–1923)»: [біогр. нарис] / *Сірий Юрій*. — Київ; Прага; Львів: накладом вид-ва «Чорномор»; Друк. вид-ва «Чорномор». — Каліш. Табор інтернованих № 10, 1923. — 25 с.; портр.

У нарисі автор проаналізував ідейно-змістовний аспект творів поетеси, принагідно торкнувся і біографії — для повнішого розуміння зародження та еволюціонування її світогляду. Книжка стала основою для проведення низки заходів з відзначення цієї дати в осередках «Просвіти» в Західній Україні.

Як і раніше, Ю. Тищенко докладав зусиль для видання творів В. Винниченка. Так, протягом 1924–1926 рр. у Львові, в друкарні Товариства НТШ, видав п'єси В. Винниченка — «Натусь», «Базар», «Брехня» та сприяв публікації декількох його статей у газеті «Діло».

Реально оцінюючи свої матеріальні можливості, Юрій Пилипович і надалі намагався співпрацювати з львівськими видавцями. У тій же друкарні НТШ, наприклад, домовився про видання в 1926 р. окремою книгою «Повороту на Україну» В. Винниченка пшіврамською філією гуртка соціалістичної молоді «Вільна громада». Видавничі заходи не дали йому, однак, відчутного матеріального прибутку, що дозволив би налагодити та розгорнути видавництво, створити гідні умови існування. Діяльність «Дзвону» поступово занепадала, підтримуючись в основному виданнями брошур і п'єс.

Тяжкі матеріальні умови, туга за рідним краєм та запровадження політики українізації сприяли наростанню поворотівських настроїв в емігрантському середовищі. Намір повернутися на батьківщину в Юрія Тищенка виникав ще в 1922 р. Спонукали до цього насамперед особисті причини — невизначеність долі сина-підлітка Бориса, якого тривалий час не вдавалося переправити за кордон. Також видавець розумів, що майбутнє української книжки неможливе без україномовного читача. Тому, покладаючись на свій досвід, планував організувати в УСРР, зокрема в Харкові, мережу

українських книгарень та розповсюджувати через них видання «Дзвону». Були наміри виїхати на Волинь, звідки нелегально перетнути кордон і переправитися на батьківщину, але виникли проблеми з отриманням польської візи.

Всі ці перипетії Ю. Тищенко докладно описав у листах до М. Грушевського за 1923–1924 рр. у Баден, неподалік Відня, де той перебував, зосередившись майже винятково на науковій праці. Як і колись, у скрутній ситуації Ю. Тищенко звернувся за порадою до старшого наставника, який не наважився відповісти однозначно. «Нелегко радити, бо й собі не раджу...», — написав М. Грушевський у листі від 1 червня 1923 р. до свого колишнього співробітника, однак застеріг від поспішних рішень [5].

Виразно характеризують цей період життя Ю. Тищенка і його листи до К. Студинського 1922–1927 рр. З них довідуємось, що авторитетний учений за сприяння М. Грушевського був представником «Дзвону» в Галичині і на Волині, а також допомагав реалізовувати продукцію через мережу українських книгарень у Північній Америці. Саме він сприяв публікації названих вище творів В. Винниченка у Львові. Поза тим К. Студинський і М. Шраг опікувалися справами сина Ю. Тищенка, що підтверджено в цьому ж листуванні [9; 18].

Зважаючи на еміграційні негаразди, видавець неодноразово висловлював готовність зайнятися книгарською і видавничою роботою у Львові, очолити, як і колись, технічний провід книгарнею Наукового Товариства імені Шевченка.

Листи засвідчують загалом складний морально-психологічний і матеріальний стан Ю. Тищенка в ці роки та його нестримне бажання переїхати в Західну Україну, де були кращі умови для проживання, видавничої роботи і творчості.

Зазначені матеріали, хоч і невеликі за обсягом, викликають особливе зацікавлення. Їх використання є актуальним для подальшого студіювання діяльності видавця на чужині, тому що вони дають змогу оцінити цей період не лише з наукової точки зору, а й повсякденності — і Ю. Тищенка, і багатьох інших вигнанців та зрозуміти причини прийняття ними непростих рішень повернутися на батьківщину.

Хоч Юрій Тищенко не міг, як було зазначено, розгорнути у Празі повноцінну видавничу діяльність, все ж ніколи не стояв осторонь суспільного та культурно-освітнього життя. Розглянемо лише ті його аспекти, що певною мірою стосуються видавничого процесу.

Як і у Відні, в Празі Ю. Тищенко швидко знайшов порозуміння з неоднорідним за політичними уподобаннями емігрантським середовищем і незабаром почав працювати в Українському громадському комітеті (УГК) (1921–1925), який перебував під впливом соціалістичних партій, мав значний вплив на розподіл урядових дотацій і був повністю підпорядкований ідеї соціальної адаптації й інтеграції емігрантів у чехословацьке суспільство. Лідерам лівих партій вдалося очолити просвітницький, культурний та академічний рух в еміграції протягом 20-х рр. ХХ ст. Саме УГК стояв коло витоків різноманітних загальновідомих навчальних закладів в екзилі — Українського Вільного Університету, Української господарської академії в Подебрадах, Українського педагогічного інституту імені М. Драгоманова та ін.

Видавничу діяльність Комітет здійснював через Видавничий відділ і Пресове Бюро, яким керував Ю. Тищенко. Бюро надавало відомості для співвітчизників і зарубіжної преси про українське життя та видавало у 1924–1925 рр. щотижневий бюлетень, серед матеріалів якого була рубрика про книжкові новинки, що дає підстави розглядати його як певне бібліографічне джерело.

Складну ситуацію у видавничій сфері намагався розв'язати Український громадський видавничий фонд, утворений при УГК для видання наукових праць, підручників для вищих навчальних закладів і середніх шкіл, до складу якого разом з іншими видавництвами на еміграції ввійшов «Дзвін». Широкий план його видавничої та організаційної роботи передбачав і презентацію виданої продукції. Зокрема, заходами Бюро УГВФ спільно з УГК у березні 1924 р. було влаштовано першу в Празі виставку українських друків та графіки, яка охоплювала книжкові видання, карти, плакати, листівки та інші мистецькі репродукції 1918–1923 рр. Серед багатьох її учасників був представлений «Дзвін». Юрій Тищенко брав участь у відборі експонатів на виставку та входив до складу журі від видавців. Він уклав каталог книжкового відділу, який не вийшов через брак коштів, видано лише каталог графічного відділу чеською мовою з обкладинкою І. Мозалевського.

Виставка, як важлива і непересічна акція української громади, привернула увагу як пражан, так і широкого загалу.

Діяльність Українського громадського фонду висвітлював місячник письменства, мистецтва, науки і громадського життя

соціалістичного спрямування «Нова Україна», до якого дописував і Юрій Тищенко. Основний напрям його тогочасних публіцистичних виступів — український книго- і пресовидавничий процес. Важливою публікацією на цю тему є «Сучасне становище книжної справи на Україні» («Нова Україна». — 1923. — № 6), в якій автор почав огляд видань від 1919 р., подав багато статистичного матеріалу і дійшов невтішного висновку, що радянська влада для української книжки зробила мало, зате опублікувала багато літератури з метою русифікації.

Коштом видавничого бюро УГВФ Ю. Тищенко намагався видати у травні 1924 рр. «Соняшну машину» В. Винниченка, поновивши у такий спосіб діяльність «Дзвону», проте необхідних фінансів не знайшлося [2; 12; 16].

На чехословацький період еміграції припадає також плідне співробітництво діяча з різноманітними установами, товариствами, осередками, україномовними друкованими органами, що виходили в Європі: Союзом українських журналістів і письменників у Празі як продовженням аналогічної організації у Відні, Українським товариством прихильників книги у Празі (УТПК) і його друкованим органом «Книголюб», Українським товариством бібліофілів у Львові і його журналом «Українська книга» тощо.

Однак Ю. Тищенка ніколи не покидало бажання працювати на українській землі. Ностальгія звучить у кожному листі, надісланому в Україну. Нову перспективу він бачить у переїзді на Закарпаття.

До Підкарпатської Русі були звернені погляди багатьох емігрантів, оскільки у міжвоєнні роки політика молодого Чехословацької республіки, попри непослідовний, часто суперечливий характер, в цілому була досить реалістичною та конструктивною щодо українських справ. З кінця 20-х років тут посилювалася самостійницька орієнтація та за прикладом Галичини проводилася активна культурно-освітня та соціально-економічна діяльність українських емігрантів.

Розгорнув на Закарпатті роботу і Ю. Тищенко, попередньо налагодивши зв'язки з краєм через дописування до ужгородських дитячих і молодіжних часописів «Пчілка», «Віночок» та розповсюдження видань «Дзвону» з допомогою свого земляка, актора «Руського театру» при товаристві «Просвіта» Левка Безручка.

Упродовж 1924-1926 рр. в Ужгороді в бібліотеці «Пчілки», «Пластуни» та у «Дзвоні» з'явилися т. зв. бесіди Ю. Тищенка з

природознавства «Про небо і землю», «Дивні рослини» і його ж переклади: з Е. Сетона-Томпсона «Дух лісу» та Р. Кіплінга «От так казки».

Вибір авторів, назв творів і потенційних читачів був слушним, оскільки видання і розповсюдження україномовної книжки для дітей і молоді вітав закарпатський «Пласт», утворений незадовго до того. Як перша організація української молоді на цих теренах «Пласт» був зацікавлений у появі друків, що доступно подавали би правила поведінки молодого покоління в різних життєвих ситуаціях, сприяли б його моральному і фізичному вихованню.

Видання, потрапивши в сприятливе читацьке русло, отримали схвальні відгуки в пресі і загалом непогано продавалися. Оскільки на них був читацький попит, то в Празі під маркою «Дзвону» вийшло друге видання Кіплінгових казок (1925).

Такий початок вселяв деякий оптимізм, однак розгорнути широкомасштабну видавничу роботу не вдалося.

Кінець 20-х — початок 30-х рр. став особливо важким для усієї емігрантської спільноти, оскільки його визначали зменшення, а згодом і припинення урядових дотацій, ліквідація багатьох наукових і культурних інституцій, звуження видавничої діяльності, проблеми з працевлаштуванням і втрата виваженого ритму життя загалом. Це відбулось під впливом, перш за все, змін у міжнародному житті та пов'язаних з ними внутрішньополітичних ускладнень у ЧСР, а також постійної конфронтації всередині діаспорного загалу впродовж міжвоєнного десятиліття, що й зумовлювало обмеження його прав.

Підготовлені у Чехо-Словаччині нові кадри української інтелігенції почали поступово розпорошуватися по світу.

Складними ці роки були і для Ю. Тищенка, про що дізнаємося з уже згадуваних листів до К. Студинського. Їхніми спільними стараннями, зрештою, вдалося вирвати з більшовицької дійсності Бориса Тищенка. Оскільки він прибув до Праги у вкрай виснаженому стані, йому необхідні були тривале лікування і реабілітація.

Щодо видавничих можливостей «Дзвону», то вони на початок 30-х рр. практично вичерпались. Нагальними були реорганізація його діяльності і пристосування до нових реальних обставин.

У ті роки Юрій Тищенко знову активно листувався з діячами із Західної України: К. Студинським, І. Калиновичем, І. Кривецьким, сподіваючись за їх посередництвом все-таки переїхати в Галичину.

Водночас такі контакти логічно впливали і з його наукових інтересів. Позаяк Юрій Тищенко продовжував працювати над історією української видавничої справи, то часто потребував бібліографічної інформації. Це засвідчують його листи до І. Калиновича (зберігаються у відділі рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника) [8] й І. Кривецького (ЦДІА України у Львові, ф. 309) [7].

Протягом 1923–1927 рр. діячі, крім бібліографічних та наукових питань, вирішували також практичні, пов'язані, наприклад, з купівлею, обміном і розповсюдженням видань. Завжди активними в цьому плані були стосунки Ю. Тищенка з львівською «Просвітою», книгарнею НТШ у Львові, різними особами, підтвердження чого також знаходимо в цих листах.

Ситуація в еміграції залишалася складною, хоча певною мірою стабільною. Реальні обставини, що склалися в радянській Україні, а також на західноукраїнських землях, змусили емігрантів остаточно позбутися ілюзій щодо повернення на батьківщину, переосмислити поточні засади своєї діяльності та звернути більшу увагу на засоби інтеграції у чехословацьке суспільство.

Оскільки видавничий рух на чужині був до певного часу результатом діяльності переважно ліквідованих або обмежених у подальшому своєму розвитку установ, то в тих умовах з'являється реальний шанс для приватних видавців.

Ю. Тищенко робить у цьому напрямі рішучі кроки. Насамперед активізує заходи з отримання чехословацького громадянства та концесії на відкриття власної книгарні у Празі. У зв'язку з останнім звертається до управи НТШ у Львові за необхідним підтвердженням своєї праці у 1907–1913 рр. у видавничих структурах товариства [6]. Обставини сприяли здійсненню цього задуму — в 1933–1934 рр. Ю. Тищенко відкрив книгарні в Мукачевому, Ужгороді, Перечині та Празі.

Етапною подією, однак, стає заснування нового видавництва — «Видавництва Юрія Тищенка». Першою книгою в ньому виходить «Різдво Христове» Теодора Гриневича (Прага : Вид-во Ю. Тищенка, 1933. — 66 с.).

Наступними були мистецькі друки. У зв'язку з цим варто згадати ще одну освітню установу, створену УГК в еміграції, — Український гурток пластичного мистецтва, який заснував 1922 р. відомий мистецтвознавець Д. Антонович. Згодом гурток був перетворений на Українську студію пластичного мистецтва,

яка концентрувала в собі потужний творчий та інтелектуальний потенціал українських митців Праги. Саме тут Юрій Тищенко реалізував себе як видавець мистецьких робіт (досі в його доробку таких практично не було, якщо не враховувати видань агітаційно-пропагандистського призначення).

Українське мистецьке середовище поза межами вітчизни дотепер є найменш дослідженим сегментом теми еміграції. З огляду на це історія функціонування студії та співпраця з нею Ю. Тищенко викликає зацікавлення.

Протягом 1933-1934 рр. у його видавництві виходить серія листівок з графічними портретами гайдамаків, гетьманів, козаків, українських поетів, політиків, які створила відома художниця Оксана Лятуринська. У 1934 р. серію продовжено десятьма портретами українських письменників та акторів роботи цієї ж авторки, серед яких Т. Шевченко, В. Стефаник, І. Франко, Марко Вовчок, М. Лисенко, М. Грушевський, Леся Українка та ін. Крім того, у 30-х рр. видавництво випустило листівки Галини Мазепа, Алли Лисянської, деякі роботи Юрія Вовка та ін. З двома останніми Ю. Тищенко співпрацював надалі як з книжковими графіками.

Власне з цього моменту спостерігається нарощування видавничої потуги Юрія Тищенко, з'являється ряд його нових видань, знову ж таки на Закарпатті, яке 1938 р. опинилося в епіцентрі міжнародної політики. Багатолітня боротьба однієї з прадавніх гілок українського народу проти іноземного панування увінчалася створенням суверенної держави. Туди, як і в середині 20-х рр., перемістився центр західноукраїнського національного життя, в якому перед творчою інтелігенцією відкривалися широкі можливості для самореалізації.

Серед того, що Ю. Тищенко видав в Ужгороді, — книжка К. Евальда «Буковий горб»: [оповідання для пластунів і молоді] / пер. з нім. *Юр. Сірий*. — Ужгород : Друк. «Новина», 1937. — 36 с. — (Книгозбірня молоді ; ч. 1) (Буковий горб. — С. 3-17; Ніч. — С. 19-36); його ж «Бук і дощовик»: [оповідання для пластунів і молоді] / пер. з нім. [*Ю. Сірий*]. — Ужгород : Друк. «Новина», 1937. — 44 с. — (Книгозбірня молоді ; ч. 2); чудова збірка поезій Івана Колоса [Кошана Івана Васильовича] «Молоді мої дні» : Поезії. — Ужгород : [Вид-во Ю. Тищенко]. — 1938. — 59 с. (2000 пр.); книга Михайла Велигорського «Наші лічнічі рослини» : практичний підручник для пізнання, збирання і сушення лічнічих рослин для

продажі і домашнього лічення: з ілюстраціями, описами, народніми назвами, календарем збирання і додатком про трійливі рости. — Ужгород : Вид-во Ю. Тищенко, 1938. — 73 с. : іл. та ін. Видання успішно поширювалися через мережу власних книгарень Ю. Тищенка в Празі і Західній Україні.

Політична ситуація в Європі, проте, стрімко змінювалася і загострювалася. Окупація Карпатської України Угорщиною, союзником нацистської Німеччини, та початок воєнних дій восени 1939 р. поставили світ перед глобальним конфліктом. Було перекреслено державницькі здобутки українців і значно ускладнено умови їх перебування за кордоном.

Ю. Тищенкові довелося фактично рятуватися втечею до Праги і вкотре розпочинати все заново. Невдовзі вдалося налагодити роботу видавництва, оскільки до друку було підготовано кілька праць.

У кінці 1939 р. вийшли книги Володимира Січинського з його ж обкладинками «Бардіїв» (Прага : Вид-во Ю. Тищенко. — 1939. — 26 с., іл.) і «Зборів» (Прага : Вид-во Ю. Тищенко. — [1939]. — 23 с., іл.). Видання започаткували серію «Пізнай свій край» і стали зразками популяризації краєзнавства високого рівня.

У цій же серії з'явилася Тищенкова праця «З історії видавничої і книгарської справи в Україні» (Прага : Вид-во Ю. Тищенко. — 1940. — 16 с. — Відбитка з журн. «Пробоем»), над якою він працював тривалий час. Сам автор не вважав її достатньою мірою науковою, оскільки не здобув в умовах еміграції необхідних для такої роботи джерел, однак матеріал проаналізував ґрунтовно, подав багато маловідомих статистичних даних і продемонстрував глибоке розуміння основ книговидавничої галузі. Огляд видань завершив 1919 роком, що становило першу частину книги. Наступна, як зазначено наприкінці (с. 14), була написана, але через об'єктивні обставини мала з'явитися дещо пізніше. Це не було зреалізовано — рукопис, найімовірніше, зник у вирі війни.

Знову звертаючись до творчості Лесі Українки, Ю. Тищенко в 1940 р. у видавництві «Колос» надрукував книгу «Леся Українка. Характеристика творів» (обгортка А. Лисянської. — Прага. — 24 с.). По суті, це передрук з видання 1923 р. («Леся Українка (З нагоди 10-ліття з дня її смерті 1913–1923)») з невеликими змінами в орфографії і змісті, оскільки перше було написане до конкретної дати.

1940 р. ознаменовується появою ще однієї серії видань — «Наукова бібліотека Юрія Тищенка». Ця серія посідає особливе місце в його біографії. Без сумніву, видавець був на піку своєї творчої діяльності, збагачений значним життєвим і фаховим досвідом, що не могло не позначитись на змісті та якості творів, які побачили світ у новій серії.

Розпочинаючи роботу над «Науковою бібліотекою», Ю. Тищенко зважив на такі фактори: суттєве скорочення кількості еміграційних наукових і науково-освітніх видань через припинення видавничої діяльності наукових установ (наприклад, Український Вільний Університет, що задавав тон в інтелектуальному житті української еміграції в цілому і в Чехо-Словаччині зокрема, протягом 1930–1941 рр. не надрукував жодної наукової праці чи підручника), помітне збільшення, можна сказати — засилля літератури науково-популярної, суспільно-політичної та художньої ненайкращого гатунку, обмеження творчих можливостей письменників і науковців у радянській Україні внаслідок запровадження в життя класового підходу, що негативно позначилося на якості їхніх праць.

Саме тому дуже важливо було оприлюднити здобутки українських учених, поширити їх, зробити вагомою інтегральною частиною європейської науки і культури. Беручи до уваги ці та інші фактори і демонструючи неабияке стратегічне мислення, Юрій Тищенко вчасно заповнив утворену видавничу нішу і започаткував наукову серію.

До цього варто додати, що наукові студії завжди були в сфері інтересів видавця, хоча через життєві обставини перебували поза межами його основної діяльності. Ще в 1920 р. у листі до професора Івана Раковського до Львова він написав про свою давню мрію — дати середньому читачеві здорову наукову їжу і запропонував розділи майбутньої серії, що фактично можна потрактувати як його своєрідну видавничу програму [1].

За відносно короткий період, від 1940 до 1944 р., у серії вийшла низка праць з різних галузей знань: історії, археології, мовознавства, літературознавства, точних наук тощо. Серед авторів — Дмитро Чижевський, Іван Огієнко, Дмитро Донцов, Аркадій Животко, Дмитро Дорошенко, Марко Антонович, Вадим Щербаківський, Борис Лисянський, Наталія Полонська-Василенко, Микола Гнатишак, Ярослав-Богдан Рудницький, Микола Галаган, Ганс-Йоахім Баєр, Вінтер та ін.

Ю. Тищенко й надалі планував розвивати потенціал видавництва у науковому напрямі, менше — у науково-популярному.

Наступна серія — літературна — репрезентувала творчість О. Лятуринської, І. Ірлявського [Рошка], Б. Лисянського, Ю. Клена та ін. У ній же Ю. Тищенко відкрив і свою Шевченкіану, випустивши «Поезію» (Прага, 1944 р. — 343 с.) за редакцією Павла Богацького.

Книжки «Видавництва Юрія Тищенка» були переважно невеликими за обсягом, мали якісне поліграфічне оформлення, супроводжувалися видавничим знаком роботи Р. Лісовського та засвідчували безсумнівний поступ українського книговидавництва. Незважаючи на те, що умови друку та брак паперу змушували зменшувати витрати на мистецьке оформлення, дещо з виданого може слугувати зразком упорядкування та оформлення української книжки, як, наприклад, «Поезія» Т. Шевченка / вступ. ст. «Життя і творчість Т. Шевченка» В. Дорошенка ; «Від видавництва» [Ю. Тищенко] ; ред.: П. Богацький, В. Дорошенко ; обкл. В. Масютина. — Прага, 1944; «Історія української літератури. Кн. перша» М. Гнатюка / обкл. Р. Лісовського. — Прага, 1941; «Каравели» Юрія Клена (О. Бурггардта) / обкл. Ю. Вовка. — Прага, 1943; «Бардіїв» В. Січинського / обкл. С. Гординського. — Прага, 1939 та ін.

Незаповненими залишилися такі напрями діяльності видавництва, як переклади із західноєвропейської літератури, відсутність глибокого аналізу зовнішньополітичних аспектів української визвольної проблеми, що, зрештою, характерно для української книги в Празі загалом.

У 1941 і 1942 рр. вийшли «Каталоги «Видавництва Ю. Тищенко», як зазначено на титульному аркуші, хоча точнішою була б назва «Каталоги книгарні Ю. Тищенко». Оскільки ці каталоги не видавничі, а книготорговельні, то в них зазначено назви книг різних видавництв і видавців, які можна було придбати в книгарні, зокрема видання «Дзвону» і «Видавництва Ю. Тищенко». Хоча вони є дуже стислими і неточними в інформаційно-бібліографічному плані, але все ж таки залишаються важливим тогочасним опублікованим бібліографічним джерелом.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що Ю. Тищенко, ставши через об'єктивні обставини одним із багатьох українських вигнанців, на чужині продемонстрував високий рівень громадської і культурної активності. Включившись у книговидавничий процес, створив видавництво, що належало до головних осередків української видавничої справи за кордоном.

На підставі книготорговельних каталогів, які видав Ю. Тищенко, а також інших бібліографічних джерел вдалося встановити, що

протягом празького періоду він видав близько 50 праць різноаспектної тематики й різного цільового призначення, згрупованих у чотирьох серіях, основними з яких є наукові. Ю. Тищенко виявив при цьому надзвичайну життєздатність, мобільність відповідно до потреб еміграційного моменту, а також бачення перспективи української справи. Засвідчив вміння розробляти та втілювати видавничі проекти, метою яких було збереження національного книговидавання навіть у несприятливих суспільно-політичних обставинах. Збагатив свій видавничий доробок репродукціями мистецьких творів, гідно вписавши їх у контекст образотворчої україніки. Розширив репертуар української книжки за рахунок власної літературної і наукової творчості. Доклав максимум зусиль для розповсюдження своїх видань, завдяки чому маємо їх достатню кількість, наприклад, у Західній Україні, зокрема, у Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника.

Нині важливо з'ясувати інші маловідомі факти видавничої діяльності Ю. Тищенка в Чехо-Словаччині, відшукати видане ним у максимально повному обсязі, ввести в науковий і читацький обіг, зробити невід'ємною складовою історії національного книговидавання і бібліографії.

1. Білоцерківська Г. Діяльність видавництва «Дзвін» / Ганна Білоцерківська, Людмила Гальчук // Бібліотечний вісник. — 1996. — № 3. — С. 23-26.
2. Винниченко В. Щоденник / Винниченко Володимир ; [ред., вступ. ст. і прим. Г. Костюка]. — Едмонтон ; Нью-Йорк, 1980. — Т. 2. — С. 683.
3. Віднянський С. В. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: український вільний університет (1921-1945 рр.) / С. В. Віднянський. — Київ, 1994. — 82 с., іл.
4. Кічігіна Н. З листування В. Винниченка з Ю. Тищенком / Н. Кічігіна // Розбудова держави. — 1994. — № 7. — С. 55–64.
5. Лист М. Грушевського до Ю. Тищенка від 1 червня 1923 р. // ЦДАВО України. — Ф. 3803, оп. 1, спр. 47. — Арк. 105 зв.
6. Лист Ю. Тищенка в Управу НТШ у Львові // ЦДА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 224. — Арк. 20, 20 зв., 63.
7. Лист Ю. Тищенка до І. Кривецького від 25 грудня 1927 р. // ЦДА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 972. — Арк. 100.
8. Листи Ю. Тищенка до І. Калиновича за 1923-1927 рр. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 57 (І. Калиновича), оп. 1, спр. 234. — Арк. 1–14.
9. Листи Ю. Тищенка до К. Студинського за 1922–1927 рр. // ЦДА України у Львові. — Ф. 362, оп. 1, спр. 399. — Арк. 1–24.

10. *Маруняк В.* Видавнича діяльність української еміграції в ЧСР / проєктораті в 1900–1945 рр. / *В. Маруняк* // Науковий збірник філософського факультету / Укр. Вільний Ун-т. — Мюнхен, 1983. — Т. 10 : зб. на пошану д-ра В. Янева. — С. 658–675.
11. *Мельник О.* Діяльність Михайла Грушевського в еміграції за матеріалами його листування (1921–1924 рр.) з Юрієм Тищенком-Сірим / *Ольга Мельник* // Українська історична наука на шляху творчого поступу : Третій Міжнар. наук. конгрес укр. істориків (Луцьк, 17–19 трав. 2006 р.) : доп. та повідомл. — Луцьк, 2007. — Т. 1. — С. 365–370.
12. *Мельник О.* Щоденник Юрія Тищенка (Сірого) (1919–1924 роки) / *О. Мельник* // Український археографічний щорічник : укр. археограф. збірник / НАН України, Археографічна комісія, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. — Київ, 2007. — Т. 15. — С. 591–683. — (Нова серія ; вип. 12).
13. *Миронець Н.* Листи Володимира Винниченка до Юрія Тищенка (Сірого) (1919–1920) / *Надія Миронець* // Український археографічний щорічник : укр. археограф. збірник / НАН України, Археографічна комісія, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. — Київ, 2007. — Т. 15. — С. 571–590. — (Нова серія ; вип. 12).
14. *Наріжний С.* Українська еміграція: культурна праця української еміграції, 1919–1939 : матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої / *Симон Наріжний* ; Центр. держ. архів вищих органів влади та управління України [та ін.] ; упоряд. *Л. Яковлева* та ін. — Київ : Вид-во О. Теліги, 1999. — Ч. 2. — 270 с., іл.
15. *Савка М.* Українська еміграційна преса у Чехословацькій Республіці (20–30-ті рр. ХХ ст.) : іст.-бібліогр. дослідження / *Мар'яна Савка* ; наук. ред.-консультант *М. М. Романюк* ; відп. за вип. *Л. В. Сніцарчук* ; НАН України, ЛННБ України ім. В. Стефаника, Науково-дослідний центр періодики. — Львів, 2002. — 307 с.
16. *Сахно І.* Відображення громадсько-політичної діяльності В. Винниченка в його листуванні з Ю. Тищенком (Сірим) / *Ірина Сахно* // Громадсько-політична діяльність Володимира Винниченка (до 125-річчя від дня народження) : зб. статей. — Київ : ІПіЕНД, 2006. — С. 239–240.
17. *Троцицький В. П.* Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / *В. П. Троцицький*. — Київ : Інтел, 1994. — 258 с.
18. У півстолітніх змаганнях: вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941) / [упоряд.: *О. Гайова, У. Єдлінська, Г. Сварник*] ; Академія наук України, Археографічна комісія, Інститут української археографії АН України, Головне архівне управління при Кабінеті Міністрів України, Центральний державний історичний архів України у Львові. — Київ : Наук. думка, 1993. — 765 [2] с., 16 с. іл. — (Епістолярна спадщина).